

Rádlova filosofie a její některé problémy [2001]

(připraveno pro Machovcův kurz z dějin české filosofie z roku 2000-01)

0. Něco málo osobního

0.1

Když přišel Masaryk po znovuzaložení české Karlovy univerzity – či spíše po jejím vydělení z dosavadní Karlo-Ferdinandovy univerzity – do Prahy, byl filosoficky orientován především pod dvojitým vlivem: jednak pod vlivem Brentanovým, neboť to byl jeho univerzitní učitel, jednak – a to ovšem převážně – pod vlivem Comteovým a vůbec pozitivismu (tedy i anglického, který vyrůstal na půdě empirismu – proto také ten Masarykův zájem o Huma). V Rakousku ovšem tehdy převládal herbartismus, a pozitivismus představoval novotu, leckým podezřívanou a často považovanou za vysloveně nebezpečnou.

0.2

Masaryk se proto leckomu jevil a dokonce dodnes jeví filosoficky jako pozitivista. Patočka jej vždycky takto vykládal, i když dodával, že Masarykův pozitivismus má zvláštní, specifické rysy, tj. že jej na pozitivismus zcela převést nelze. V tomto bodě – ostatně jako v řadě jiných – jsem Patočku nepřijímal; jsem jeho žákem technicky, ale měl jsem k němu od počátku jistý filosofický odstup. Stručně řečeno, nestal jsem se fenomenologem, ale přidržel jsem se tradice českého tzv. kritického realismu. Nebylo tomu tak proto, že bych byl do té míry ovlivněn Masarykem, prvním mužem českého realismu, nýbrž že jsem nasákl či že jsem do sebe nasál něco z toho realismu tím, jak jsem se velmi brzo setkal s několika Rádlovými texty, které se mi dostaly do rukou spíš náhodně a vlivem určitého protestantského prostředí, které ovšem jinak filosofii nijak zvlášť nakloněno není. Možná dokonce, že rozhodující vliv na mne vykonalo to, že jsem asi v 16 letech přepsal na psacím stroji celou Útěchu. (Psal jsem jen dvěma prsty, ale dost zručně, a celý text mi diktovala sestra jednoho o několik let staršího pozdějšího teologa – normální studium nebylo tehdy možné – který si kopii Rádlova textu vypůjčil od prof. Materny, již za první republiky průkopníka tzv. symbolické logiky. Slíbil mi, že když text přepíšu s průklepy, mohu si prý jednu kopii nechat; samozřejmě jsem si nechal originál a odevzdal jsem mu jenom kopie.)

0.3

Vůbec si nemyslím, že na mne tehdy Rádlova Útěcha udělala zvláštní dojem. Bral jsem to přepisování spíše jako technickou záležitost, jak naznačuje skutečnost, že později, kdy už byla ve válce značná nouze o papír, jsem svůj text pečlivě rozřezal a kartičky použil do své kartotéky. (Většina

jich tam dodnes je, i když jsou zařazeny různě podle témat na druhé straně.) Mám však dojem, že mnohem později, když jsem z přírodovědecké fakulty přešel na filosofickou a byl jsem nutně konfrontován s určitými filosofickými pozicemi, vybavoval jsem si cosi elementárního z Rádlových pozic a domýšlel jsem si po svém. Nejsem si jist, že by tohle mohlo sloužit jako všeobecný propedeutický recept, ale určitě by to mohlo představovat jakousi hráz proti šířícím se bažinám relativismu a proti svěhlavému postmodernistickému myšlenkovému diletantismu, jehož jsme dnes svědky. – Tolik tedy o mé osobní historii ve vztahu k Rádlovi. Opravdu studovat jeho spisy jsem začal až druhým, třetím rokem na vysoké škole, i když některé jsem – dost nahodile – koupil ještě za války v různých antikvariátech.

1. Něco málo o Rádlovi

1.1

Rádl studoval původně biologii, a to na filosofické fakultě, neboť k oddělení došlo až po válce. A ještě po druhé světové válce zůstal na filosofické fakultě několik let dobrý zvyk, že každý, kdo chtěl promovat a stát se doktorem filosofie (třeba v oboru fyziky, chemie, biologie apod.), musel malé rigorosum dělat z filosofie (a předtím mít samozřejmě ještě několik odposlouchaných a odkolokvovaných přednášek z filosofie). A tak Rádl musel dělat také zkoušky z filosofie. Jeho synovec MUDr. Vladimír Rádl našel v pozůstalosti doklad o Rádlově zkoušce z filosofie, podepsané Masarykem. Ale nešlo jen o studijní a vlastně organizační povinnost. Masaryk byl velká a poutavá osobnost, a Rádl jistě již za studia náležel k jeho obdivovatelům a skutečným žákům. Pod Masarykovým vlivem se velice zajímal o veřejné otázky a poměrně brzo se také aktivně účastnil práce v realistické straně. Nějaký čas působil jako středoškolský profesor, jak to bývalo zvykem, a později se habilitoval. Jeho hlavním zájmem byly zprvu zrakové orgány nižších organismů, zejména členovců. Později svůj zájem rozšířil i na vyšší živočichy a napsal velkou (německou) monografii o ústřední nervové soustavě (ve zkrácené podobě vycházela na pokračování v Čas. lékařů českých). Tam už začalo převládat hledisko vývojové. A Rádl se tak dostal k problematice, která už daleko překračovala obory přírodních věd: už nešlo jen o evoluci, ale o různé teorie evoluce a o to, jak se ustavovaly a rozvíjely v dějinách. Odtud ona asi až dosud nejslavnější česká vědecká kniha, která si dobyla respekt po celém kulturním světě, byla vydána v několika jazycích, učinila z Rádla na mnoho desetiletí nejcitovanějšího biologa (1997, Komárek) a znamenala v Rádlově vlastním vývoji definitivní překročení hranice mezi přírodovědou a duchovědami, a – jak se ukázalo – konkrétně též filosofií. (Rádl sám se mj. také této knihy dovolává, když je později zpochybňována jeho kompetence historická – to když vydal svou Válku Čechů s Němci.)

1.2

K tomuto přesunu nejen Rádlova zájmu, ale zejména jeho myslitelských pozic, jeho východisek a ústředního zaměření, docházelo již v posledních letech před válkou, ale k rozhodnému kroku došlo v průběhu války. Nebudu to nyní podrobněji analyzovat, jen poukážu na knížku „Úvahy vědecké a filosofické“, jež je jako soubor jeho vybraných, samu vědu přesahujících textů zřetelným dokladem toho, jak se Rádl postupně orientoval na filosofii a filosofické problémy. Vedle vlivu Masarykova myšlení tu ovšem musíme připomenout ještě silný, také již delší dobu trvající vliv zvláštního biologicko-filosofického myšlení, které se hlásilo k starší již tradici tzv. vitalismu, už původně silně aristotelsky orientovaného. Renomé tohoto směru bylo ovšem silně podlomeno, když se starší vitalisté dopustili hrubé myšlenkové chyby a jakoby prorocky předpovídali, že složité organické sloučeniny nemohou být vytvořeny uměle, ale mohou vznikat pouze a výhradně v živých tělech. To se však ukázalo jako zcela mylné, a to už když se podařilo uměle syntetizovat močovinu. Přes tento debakl se po čase jistá oprávněnost vitalismu znovu prosazoval v myslích některých vědců, především biologů; začalo se hovořit o neovitalismu. Jedním z nejvýznamnějších představitelů tohoto obnoveného směru byl německý biolog Hans Driesch, u něhož Rádl také studoval. Nový směr zdůrazňoval především celostnost organismu; proto si někteří pozdější neovitalisté, kteří nemohli zapomenout na onen zmíněný malér s falešným prorokováním a tvrzením o nezbytnosti jakési tajemné „*vis vitalis*“, zvolili ještě jiné pojmenování: holismus (připomínka řeckého HOLOS = celý, HOLON = to celé či celek). A jiní zase ještě víc než celek zdůrazňovali nemožnost kauzálního odvozování evolučně nových organismů a zejména taxonomických jednotek ze starých druhů a rodů, a podtrhovali důležitost vzniku nového vynořováním jakoby z ničeho – říkali si emergentisté. Rádl náležel svým směřováním a srdcem k tomuto druhu vědců, ale uvědomoval si zároveň filosofickou obtížnost celé problematiky a naprostou filosofickou nepřipravenost oněch novátorů, jejichž argumentace nejednou selhávala nebo přinejmenším neuspokojovala. A tak vedle Masarykova inspirativního překonávání pozitivismu v historii a v sociologii můžeme jako druhý významný zdroj Rádlova myšlení uvést toto pozoruhodné, ale velmi nejednotné usilování všeevropské (a dokonce také americké, byť z Evropy pronikající), které ovšem po poslední válce a zejména od šedesátých let ztratilo většinu příznivců.

1.3

Filosofové a teoretičtí přírodovědci, pracující dnes na původně Rádlem založené katedře filosofie přírodních věd na PřF UK se dnes snaží ukázat, do jaké míry je Rádl nedoceněn i v dějinách české biologie. Pokoušejí se ho zařadit mezi hlavní představitele nové experimentální biologie z přelomu

století, spjatá s prof. Vejdovským a jeho školou, a chtějí ho rehabilitovat jako zakladatele etologických studií u nás a jako autora promyšlených syntéz teoreticko-biologických. Na začátek roku 2003 plánují mezinárodní konferenci při příležitosti dvou kulatých rádlovských výročí (2002 60 let od jeho smrti, 2003 130 let od jeho narození). Zároveň má být zorganizován centrální archiv všech Rádlových publikací, zejména však jeho raných přírodovědných textů, které většinou upadly zcela v zapomnutí. Práce budou zpřístupněny většinou v elektronické podobě na C-discích, pečlivý výbor snad i v knižní podobě.

1.4

O něco lepší je situace Rádlova odkazu v oblasti veřejné a politické, ale spíš zásluhou okolností než jako výsledek uvědomělé práce. Nové vydání jeho kdysi krajně pobuřující knihy „Válka Čechů s Němci“ ukázalo řadu jeho myšlenek jako dodnes mimořádně aktuální. Ale naprostá většina lidí nemá ani potuchy o obrovské šíři Rádlova drobného veřejného působení v novinách, časopisech i v podobě malých brožurek, a ovšem už vůbec ne o jeho nesčetných přednáškách, mj. i mnoha přednáškách rozhlasových. Katedra politologie a politické filosofie na FSV UK připravuje k vydání knižní výbor Rádlových politických článků a drobnějších prací, a v úplnosti má celý Rádlův dochovaný odkaz, který bude nutno ještě pracně vyhledat (a leckdy bude teprve třeba spolehlivě určit autora), zase na C-disku, resp. discích.

2. *Od přírodovědy k filosofii*

2.1

Mohli bychom samozřejmě pokračovat poukazem na mnohé další Rádlovy aktivity. Ale to vše by už bylo na hranicích anebo spíše už za hranicemi filosofie, která nás musí poutat nejvíc. A o filosofii kteréhokoli myslitele nelze dost dobře mluvit z pozic mimofilosofického vnějšího pozorovatele. Filosof není něco jako motýl, kterého je třeba nejdříve usmrtit, aby se nehýbal a neztrácel ten krásný, lesklý povrch na svých křídlech, a pak jej připíchnout do správné krabičky spolu s jinými, s nimiž má něco společného. Filosofova a jeho filosofie si můžeme přiblížit jen tehdy, když se s ním setkáme u toho, čím se on zabýval a na co on myslel, a to můžeme jen tak, že budeme myslet nikoli na něho, nýbrž na to, na co on sám myslel. A tady platí slovo, které kdysi ještě před válkou řekl mladý Patočka v souvislosti s Platónem, ale které platí o všech velkých myslitelích. Patočka tehdy řekl, že přečíst několik řádek z Platóna je pro mladého člověka cennější než přečíst několik kompendií o Platónovi. Myslím, že přesně tohle platí také o Rádlovi. Přestanu tedy mluvit o něm a pokusím se trochu zpřítomnit to, nač on sám myslel, a jak na to myslel. Bude to jen výběr, a může to také sloužit jen jako pozvání k další četbě. Cílem mého poměrně krát-

kého povídání rozhodně není, abychom s Rádlem byli nějak hotovi, nýbrž abychom si s ním začali trochu rozumět.

2.2

Řekli jsme, že Rádl se z biologa stal filosofem, a že k této změně jeho životního zaměření došlo, když se začal zabývat dějinami určitých biologických teorií, konkrétně teorií evolučních. Chápeme zde tedy filosofii jako důslednou reflexi, jdoucí k samým počátkům. Jít k počátkům v historickém smyslu ovšem nestačí, musíme ty počátky chápat vsutku filosoficky: nenajdeme je v minulosti, ale v hloubce toho, co držíme dodnes. Musíme se proto tázat, co znamená Rádlův odvrát od živých bytostí k pojmům. A budeme chtít, aby nám to Rádl řekl sám. Pro filosofii platí ještě mnohem závazněji, že všechny výklady a veškerá interpretace musí končit tím, že zmlknou a nechají promluvit autora samého.

3. Zády k přírodě?

3.1

Ukázali jsme si, že Rádl byl původně přírodovědec a zvolil si pro svůj výzkum a pro své bádání zcela přírodovědecké problémy. Zmínili jsme se, že si jako přírodovědec, jako biolog zjednal pozoruhodnou reputaci nejen doma, ale zejména ve světě. Jeho vdova nám jednou po válce řekla, když jsme jí v den výročí Rádlova narození zase přinesli růže, a bylo to až při druhé návštěvě, a řekla nám to se zřetelnou lítostí, že Rádl udělal největší životní chybu, když nechal biologie a dal se na filosofii. Musíme se proto ptát, jaké k tomu měl důvody – filosof by přece neměl nic dělat bez náležitých, tj. přinejmenším pro něho, v rámci jeho vlastního filosofování platných důvodů. Bylo by příliš povrchní, kdybychom to odbyli tím, že ho filosofie víc lákala, že byl filosoficky víc naladěn, nebo dokonce že byl ze své cesty vědce sveden nějakým nefilosofickým motivem; takové smýšlenky přenechme psychologům. Rádl je hluboký myslitel (Patočka jednou řekl, že je asi nejhlubším českým myslitelem všech dob – a to neměl Rádla příliš v lásce), a proto se i my musíme pokusit mu také v tomto jeho životním obratu porozumět.

3.2

Mám za to, že nám takové porozumění Rádl sám usnadnil svým výkladem o Sókratovi a jeho způsobu filosofování (*DF I*, 133 nn.). Poslechněme si to tedy s malými komentujícími poznámkami.

3.3

Naše otázka bude nyní znít takto: obrátil se Rádl zády k přírodě – anebo k jistému pojetí přírody, jak se prosadilo od počátku nové doby a jak dodnes převládá? Prof. Machovec vyložil ve své známé knize Masaryka jako

svéráznou českou obdobu myslitelů existenciálních. Jak je známo, ani Jaspers, ani Heidegger, a ovšem ani Sartre nemají žádnou filosofii přírody. To ovšem platí i o Masarykovi – ani on nemá žádnou filosofii přírody. Kdyby platilo, že se Rádl obrátil zády nikoli jen k určitému chápání přírody, nýbrž k přírodě samé, znamenalo by to, že vlastně Masarykovi rozuměl tak, jak to vykládá prof. Machovec (neboť o tom asi nelze pochybovat, že Rádl je největším žákem a hlavním pokračovatelem Masarykovým). Kdyby se naproti tomu ukázalo, že Rádl kritizuje jen určité, podle něho nesprávné chápání přírody, ale že se k přírodě neobrací definitivně zády, pak bychom buď museli Rádlovi vytknout, že Masarykovi dost neporozuměl a že tedy není jeho hlavním žákem a pokračovatelem, anebo bychom sami museli připustit, že pojetí Masaryka jako myslitele existenciálního je nevyhovující.

3.4

Jsem přesvědčen, že tato problematika Rádlovi vrtala hlavou i v průběhu jeho nemoci, kdy mu lékař zakázal každou duševní námahu. Svědčí o tom text *Útěchy z filosofie*, kterou psal někdy v létě a na podzim 1941, tedy právě před 60 lety (text prý odevzdal jednomu ze svých žáků, RNDr. Josefu Navrátilovi, v únoru; text psal Rádl, jak čteme v předmluvě, tužkou v posteli, ale ukázalo se, když MUDr. Vladimír Rádl pročítal rukopis, který je v majetku rodiny dr. Navrátila, že jde už o první strojopisný přepis, do kterého Rádl opět tužkou vpisoval opravy a doplňky; můžeme z toho usuzovat, že jeho označení „vloni“ pokrývá řadu měsíců, přinejmenším celou druhou polovinu roku 1941). Podívejme se tedy, jak tam Rádl píše o „přírodě“.

3.5

Sama stavba *Útěchy* je zajímavá tím, že v první kapitole Rádl píše o tzv. morálních zákonech, o morálním řádu, a teprve v druhé kapitole o tzv. zákonech vitálních, o zákonech živých bytostí. Právě ta druhá kapitola ovšem začíná překvapivě: „opouštím biologické učení o buňkách a pletivech, o protoplasmě, o jádru buněčném i o tělískách mikroskopicky drobných, které objevili biologové. Neboť hmota, to je tma kolem ní; metoda pak této vědy je prodána myšlení nové doby, podle něhož se mají věci vyšší, jemnější, vznešenější oceňovat podle nižších, primitivnějších, bezvýznamných. / Opouštím tedy metodu vysvětlovat růže z buněk, obratlovce z červů, člověka z opice a Boha z instinktů lidských. Vracím se k metodě starověké a středověké a chci rozumět živým bytostem, a proto vykládám si žábu podle vzoru dokonalého obratlovce, opici podle míry člověka a lidi podle obrazu Božího.“ (7118, s. 23 – kap. II.) To byl také důvod, proč Rádl v první kapitole hovořil nejdříve o morálním řádu, a teprve potom přešel v druhé kapitole k řádu vitálnímu (příroda původně – i řecky

a latinsky – je tam, kde „věci“ vznikají zrodem a zanikají smrtí, tj. hynou – jde tedy o živé bytosti).

3.6

Této ústřední myšlence jsou podřízeny také všechny další kapitoly: v kapitole o Aristotelovi Rádl připomíná, že „v prvních počátcích vzdělanosti pokládali lidé všechno za živé“ (31) a Aristotelés je pochválen za to, že „dal tomuto starobylému názoru filosofický výraz a očistil jej od mnoha pověr“. To je nepochybně vysoké ocenění, a týká se věci, v níž je Aristotelés výjimkou proti všem předchůdcům, zejména proti presokratikům. Tohle ovšem Rádl sám příliš nezdůrazňuje, spíše poukazuje k tomu, že také ostatní filosofové jen jinými myšlenkovými prostředky „pokračovali bez hranic v mýtu“. To je silné slovo, neboť filosofové od počátku v naprosté většině záměrně polemizovali s mýtem (s Homérem, Hésiodem i s lidovými mýty – výjimkou je tu jen Platón, a tomu Aristotelés na mnohých místech vytýká, že užívá mýtu a že není dost vědecký), a polemizovali, tj. bojovali s mýtem ve jménu LOGu.

3.7

Víme ovšem z Dějin filosofie, že Rádl velmi ostře a kriticky rozlišuje mezi mýtem a LOGem, mezi mýtem a filosofií. Čteme (I, 36 nn.), že mýtus je projev duchovního života na rozhraní mezi životem animálním a civilizovaným. „Je to stav mysli, nikoli její vláda.“ (Doporučuji k podrobnějšímu pročtení celý oddíl o mýtu.) Z toho bychom mohli vyvozovat, že pro Rádla i tak velké myslitelské postavy, jakými jsou Platón a Aristotelés, nepředstavují filosofii v té plnosti, jakou by si Rádl přál. Nepochybné však pro něho je, že Aristotelés rozuměl něčemu, co pro novodobou a moderní filosofii jakoby ztratilo smysl. A proto Rádl vítá, že biologii už nelze vylučovat z řady skutečných věd, jak to dělali někteří filosofové nové doby (36), neboť se už opět uznává, „že není možné redukovat život na fysiku a chemii“ (dtto). Taková je prý dnes situace, a proto je třeba revidovat nejen mechanismus Galileiho a celé novodobé vědy, ale je třeba zrevidovat i učení Aristotelovo. – Dále už najdeme v Útěse jen rozvedené kritické myšlenky o renesanci a Galileim. Za zvláštní zmínku však stojí poslední kratičká poznámka 6. kapitoly, jakési podobenství o vesmíru, který moderní vědou také nebyl dost „utopen“ a zvedne hlavu a zeptá se: co to, lidé, se mnou děláte? Těsně před touto parabolou čteme Rádlův návrh: nebylo by filosoficky důsledné „zavrhnout schémata mechanistická a náhodnostní a vrátit se k antické víře, že celý svět, i hvězdy mají podíl na životě? Není učení nové doby, že hvězdná obloha je mrtvá, jen omylem způsobeným Galileim?“ (75)

3.8

Zdá se tedy, že Rádl neopouští přírodu, neobrací se k ní zády, ale zády se obrací proti nesprávnému, falešnému chápání přírody jako mrtvé, a proti utkvělé představě, že život je – mohli bychom říci – jen něco neskutečného, co jako život jen vypadá, ale ve skutečnosti je jen jakousi simulací neživých elementů. Rádl tedy neopustil přírodu, ale spíše ji zatím postavil stranou, aby se k ní později zase vrátil – ale aby jí rozuměl jinak, nově. To pochopitelně už neprovedl, ale vytyčil zcela jasný program. A jestliže tento program je v rozporu se současným trendem většiny biologů, neznamená to ve skutečnosti nic víc, než že doba této velké myšlenky ještě nenadešla, ale že se teprve připravuje.

4. Co je to vlastně „filosofie“?

4.1

Většině českých filosofů nestál Rádl za důkladnější studium; jen někteří se odhodlali k nějakému článku, menší studii. Zdaleka nemáme ani úplnou bibliografii jeho vlastních prací, a vůbec nemáme bibliografii prací o něm. Nejčastěji slyšíme takové argumenty, jako že jeho filosofie nejde běžnými cestami evropského myšlení a že není profesionálně na úrovni. K tomu se dodává, že jeho Dějiny filosofie jsou plné věcných chyb (první soupis těch chyb publikoval ještě za Rádlova života René Wellek). Sám Patočka, který napsal ještě před válkou, už v době Rádlovy choroby, závažný článek o jeho pojetí pravdy a jeho důležitosti pro kritiku pozitivismu, a po válce se pustil do široce pojaté kritiky Rádla, kterou však v nedokončeném rukopise ponechal ničivému osudu někde ve sklepech, napsal v malé brožurce v době mnichovské, že Rádlova filosofie má „odstrašující výpravu“ (a navíc se poněkud nešetrně dotkl Rádlovy již několik let trvající choroby, když o něm také napsal, že se netěší tak neotřesitelnému zdraví jako Masaryk). Nicméně když jsem ho osobně necelý rok před jeho smrtí pozval, aby nám v malém kroužku něco řekl o meziválečné filosofii a o vzpomínkách na své kolegy, mluvil nakonec jen o Masarykovi a o Rádlovi. A když jsem se ho při doprovodu na odchodu zeptal, proč mluvil jen o nich, prohlásil tvrdě, že není o kom jiném mluvit. Jako vždy jsem u něho cítil ve vztahu k Rádlovi zároveň respekt, ale zároveň jakousi nechut.

4.2

Rádlova kritika intelektualismu nemíří proti teorii, proti pojmové přesnosti, dokonce ani proti tzv. spekulativnosti (sám Rádl je silně spekulativní), ale proti distanci intelektuálů k veřejnému životu. Lze říci, že Rádl má pro filosofování dvojí hlavní cíl: 1) filosofie není jen viděním, obzíráním skutečnosti, ale musí se stát hybnou silou – programem na reformu světa (5); „filosofie je pro praxi, anebo vůbec není filosofie“ (6); 2) aby to mohla splnit nejen teoreticky, v myšlence, ale skutečně a tedy prakticky, musí působit na všechny lidi, nesmí zůstat jen akademickou záležitostí –

jejím cílem je čin, ale nikoli pouze čin osamocenému jednotlivci. A to má své konkrétní důsledky: filosof nesmí zůstat uzavřen ve své pracovně, aby tam do hloubky promýšlel největší problémy, ale musí vynaložit stejně velké úsilí k tomu, aby své myšlenky vyložil široké veřejnosti. Hned na počátku svých *DF* (I, 2) říká věc, která se možná dodnes většině lidí jeví jako přinejmenším problematická: „Čím více bude lidstvo pokračovat, tím více bude filosofie lidovou a tím více bude lidovost jejím ideálem.“

4.3

Tady před námi stojí ovšem otázka naprosto zásadní – je to vlastně celý komplex otázek: jak je možno skloubit onu obrovskou myšlenkovou a vlastně celoživotní náročnost, bez níž se filosofie nikdy nemůže obejít, s tímto jakoby demokratickým ideálem její „lidovosti“? Může filosofie udržet svou odbornost, svou profesionalitu, když se stane filosofií pro lid a filosofií lidovou? Uvedu příklad z naší doby. Ještě před dvaceti lety byla počítačová gramotnost výsadou velmi malého počtu tzv. odborníků, většinou programátorů. Tato situace se pronikavě změnila, když se podařilo počítače zmenšit, učinit finančně dostupnými a přesvědčit tisíce a tisíce lidí, především mladých, aby se do toho pustili a základní formy práce s počítačem si osvojili. Vyžadovalo to ovšem řadu nových vynálezů a nápadů, zejména tzv. přátelský přístup k obyčejným uživatelům. Je něco podobného možné ve filosofii?

4.4

Rádl byl přesvědčen, že ano, dokonce byl přesvědčen, že to je nezbytně potřebné, a – jak jsme slyšeli – měl dokonce za to, že filosofie, která se právě o tohle nepokouší, není vlastně pořádnou filosofií. Jeho cílem bylo překonat ten zvyk, tu tradici, že filosofický spis musí být „učený“; s politováním píše v předmluvě ke svým *DF*, že jeho „spis je mnohem učenější, než být měl“ a považuje to za vážný „nedostatek, který [jsem] nedovedl překonat“ (VI). Nemyslím, že Rádlovým cílem bylo to, oč se pokoušejí někteří vědci, totiž popularizace některých obecně atraktivních složek a výsledků odborné vědy. Rádl chce spíš naučit všechny – anebo co nejvíc lidí – filosofovat. Je rozdíl, když lidem něco řeknete o velkém třesku a o černých dírách, anebo když jim nabídnete lacinější dalekohledy nebo snadnější přístup k velkým přístrojům na lidových hvězdárnách a uděláte z nich hvězdáře-amatéry. Rád bych to rozlišil významy dvou slov, jichž se někdy užívá záměnou. Etymologie nám tu mnoho nepomůže, takže když už máme dva termíny, dejme jim různé obsahy. Diletantismus a diletování nechť je zavrženíhodným vměšováním člověka neznalého do záležitostí, jimž nerozumí, tedy počínáním, které je lidovým průměrem označeno jako „plést se do něčeho jako pes do kuželek“. Naproti tomu amatér si je své nedostatečnosti vědom, ale navzdory vši své nedostatečnosti onen vybraný obor nade všechno miluje. A právě ta láska ho vede k postupně

vzrůstající a prohlubující se profesionalitě. Filosofie byla v nejstarší reflexi pochopena jako láska k moudrosti; vytvoření tohoto pojmenování a první jeho výklad je připisován Pythagorovi. V průběhu staletí se však ukázalo nanejvýš nezbytnou potřebou pokračovat v tradici stálého zvyšování nároků na zdatnost a oné tzv. profesionality ve filosofické práci. Mohli bychom tedy říci, že filosofie se liší ode všech věd tím, že si zachovává své amatérství, ale že je dovádí na vysokou úroveň profesionality. Filosofie by tak byla profesionálním amatérismem. Toto vědomí by mělo všechny filosofy vést k jakési základní solidaritě se všemi, kteří filosofii a filosofování také milují, ale kteří se ještě nedostali v úrovni své profesionality dost daleko. K filosofii totiž náleží také myšlenkové experimentování. Je jistě důležité vědět co nejvíc o dosavadní historii filosofického experimentátorství, abychom mnohé neúspěšné, falešným směrem mířící pokusy znovu neopakovali. Ale vždycky je možné, že začínající filosof dostane nedostižný nápad, který může ovlivnit příští staletí filosofování. A takový nápad se málokdy zrodí v prostředí velké rutiny. Rádl možná „odstrašuje“ některé filosofy, kteří na rutinu kladou příliš velký důraz, tím, že se pokouší vyslovit své myšlenky a třeba jen náznakem řešit některé problémy bez rutiny a proti rutině. Ale nemylme se: jeho profesionalita je mimořádně vysoká, ale také hluboká. Jak řekl Patočka v jedné své dobré chvíli: asi nejhlubší český filosof všech dob.

(dopsáno 1. 4. 2001, Písek – LvH.)

Příští rok uplyne 70 let od Rádlova úmrtí a brzo poté i 10 let od této přednášky.